

FILOSOFIAN KOE 21.3.2014 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden ja sisältöjen luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintokomitea.

Filosofian kokeen vastauksia arvioidaan kuuden eri näkökohdan valossa: tieto, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arvioiminen. Nämä ovat toisiinsa liittyviä näkökohtia ja osin hierarkkisessa järjestyksessä.

Filosofian kokeessa voidaan arvioida vastauksia ns. SOLO-mallin mukaan (Structure of the Observed Learning Outcome). Siinä vastaukset on jaettu viiteen eri luokkaan.

Heikoin vastaus on esistruktuurisella tasolla tai kysymys on ymmärretty väärin. Tällä tasolla on kolme vastausyyppiä:

- kokelaan vastaus ei liity asiaan
- vastaus toistaa vain sen, mitä kysymyksessä on jo sanottu
- kokelas kirjoittaa irrallisen näkökohdan.

Yksistruktuurisessa vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen aines on kuitenkin muuten satunnaista, eikä vastauksella ole jäsentynyttä rakennetta.

Kolmas taso on rakenteeltaan jäsentyneempi. Vastauksessa on useita asiaan liittyviä seikkoja, mutta niiden liittämisen toisiinsa on luettelomaista.

Suhteutetussa vastauksessa kysymyksen kannalta asiaan kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisella ja järkevällä tavalla. Vastauksesta tulee koherentti kokonaisuus, joka selittää kysymyksen ongelman.

Kehittyneessä jäsentelyssä kysymykseen liittyvä asiaan kuuluva aineisto on esitetty suhteutettuna. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin sekä pohtii vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Näin tulevat esille tieto, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arvioiminen.

Tehtävä 1

Kieli ja esitystavat vaihtelevat, mutta ajattelu sen sijaan voi olla yhtä ja samaa. Filosofisten ongelmien ratkaisut voivat olla sisällöllisesti samankaltaiset, mutta niiden tulkinnat jopa vastakkaisia. Kaikissa kulttuureissa esim. Afrikassa on omia filosofisen ajattelun muotoja, joista osaa on vaikea sovittaa länsimaisen perinteen jaotteluihin. Toisaalta intialaisen filosofian jäsentämistavoissa on yhtäläisyyksiä länsimaiseen filosofian perinteeseen.

Postmodernismin hengessä on esitetty historiaa ja todellisuutta koskevia käsityksiä, jotka riippuvat vaihtelevista kulttuurisista tilanteista. Nämä ajatukset ovat ristiriidassa filosofian yleispätevyyspyrkimyksen kanssa.

Yhteiskuntafilosofisten ajatusten voidaan ajatella riippuvan vallitsevista aineellisen tuotannon tavoista ja sosiaalisen elämän organisointimuodoista. Tällöin useat pohdinnat ja ideat ovat verrannollisia suhteessa yhteiskunnan kehitystilaan eivätkä yleispäteviä.

Tehtävä 2

a)

Vastaus voi rakentua esimerkiksi idealismin ja materialismin esittelystä. Monististen ratkaisujen luonteen ja niiden vastakohtaisuuksien ymmärtäminen antaa vastaukseen hohtokuutta. (2 p.)

b)

Mahdollista on valita tieteellinen, filosofinen tai muunlainen perusteltu näkemys todellisuuden luonteesta. Ontologisessa mielessä näkemys voi olla monistinen, dualistinen, pluralistinen tai pluralistinen. Nimitys määräytyy toisiinsa palautumattomien peruselementtien lukumäärästä. Jos peruselementit muotoillaan sopivan abstraktisesti, tuloksena voi olla ontologisesti neutraali näkemys. Pelkkä esitleminen ei täytä tehtävänantoa vaan vastauksessa on esitettävä perusteltua kritiikkiä.

Laadullista ulottuvuutta osoittaa oivaltava valitun näkemyksen käsittely sekä kohdallisten vasta-argumenttien käsittely. (4 p.)

Tehtävä 3

Jos oma näkemys on lain ja yleisen näkemyksen mukainen, kannattaa toimia sen mukaan. Ristiriita saattaa tarkoittaa, että omaksutun eettisen näkemyksen muodostumisessa järjenkäyttö on jäänyt vähäiseksi. Tällaisessa tapauksessa on aihetta itsetutkiskeluun. Toinen mahdollisuus on, että itse tilanne on monimutkainen tai erikoinen tavalla, jossa filosofinen etiikka moninaisista vaihtoehdoista huolimatta ei tuota mielekästä toimintaohjetta. Tässä tapauksessa pitää pidättäytyä huolelliseen järjenkäyttöön ja sen mukaiseen järkevään toimintaan tai toiminnasta pidättäytymiseen. Jos oma järjenkäyttö erittelyineen ja päättelyineen ei tuota selkeyttä, siinä tapauksessa on syytä ottaa lähtökohdaksi lait ja yleiset näkemykset.

Syvällisessä vastauksessa ymmärretään periaatteellisten ratkaisujen ongelmallisuus suhteessa elämäntilanteiden sisältämien vaihtoehtojen lukuisuuteen ja monimutkaisuuteen. Osvat esimerkit sekä niiden erittelyt ja niiden sisältämien periaatteellisten näkökohtien valaiseminen kertovat tehtävän ymmärtämisestä. Esimerkit voivat olla omakohtaisia, mediassa käsiteltyjä tai vaikkapa filosofien elämänvaiheisiin liittyviä (esim. J. V. Snellman).

Tehtävä 4

Onnellisuus on kaiken toiminnan päämäärä.

Käsitteistä onnellisuus, hyvä elämä ja hyvinvointi tulee eettisesti latautuneita, kun ne eivät ole vain osa tieteellistä, filosofista tai hallinnollista keskustelua vaan niihin liitetään normatiivisuutta. Vallitseva tilanne sisältää vajavaisuuksia, epäreilua yms., joten kyseisiä käsitteitä voidaan käyttää muutosvaatimusten oikeuttajina esimerkiksi politiikassa ja lainsäädäntötyössä. Käsitteet sinänsä eivät riitä, on eriteltävä niiden laatua ja keinoja niiden tavoittamiseen. Oivaltava oppiminen tuottaa toisenlaatuista onnellisuutta kuin kahvinjuonti tai humalaila. Kun laatu ja keinot otetaan tarkasteltavaksi, silloin liikutaan etiikan alueella. Hyvinvointi ja hyvä elämä, silloin kun ne ovat seurauksia ihmisen itsetutkiskelusta, ovat aivan muuta kuin hyvän elämän ja hyvinvoinnin kriteerit valtiohallan suunnittelukokouksissa tai sosiaalityöntekijöiden arkisessa työssä.

Tehtävä 5

Oikeuttaminen voi tapahtua eri tavoin, esimerkiksi vetoamalla tunnettuihin tosiasioihin, tehtyihin havaintoihin tai suoritettuihin kokeisiin ja testauksiin. Oikeutus syntyy päättelyn ja yleensä argumentoinnin perusteella tai myös vetoamalla olemassa olevaan tietämykseen ja ihmisen omakohtaiseen oivaltamiseen. Arjessa ja yleisesti sosiaalisten rajoitusten vallitessa uskomusten oikeuttaminen tapahtuu helposti tukeutumalla auktoriteettiasemassa oleviin teksteihin tai ihmisiin.

Vaativissa tilanteissa, esimerkiksi tieteessä, uskomusten oikeutus vaatii itse asian ymmärtämistä ja selittämistä yhteisön hyväksymällä tavalla. Vastausta parantavat sopivat esimerkit eri tilanteista. Evidenssin käsitteen pohtiminen on eduksi.

Tehtävä 6

Esille voidaan nostaa tilanne, tavat, arvot, etiikka, uskomukset, vertailu omaan ja havaittuun valitsemiseen.

Henkilöhistorian ja vallitsevan tilanteen tuntemus antavat pohjaa toisen ihmisen valintojen arvaamiseen. Varsinainen ennustaminen mahdollistuu, kun voidaan tietää tai päätellä toisen ihmisen keskeisiä arvoja, arvostuksia ja asenteita sekä uskomuksia. Arvothan eri muodoissaan ovat kriteerejä valintatilanteissa, joten ne ilmentävät taipumusta ja johdonmukaisuutta ihmisen toiminnassa. Perustavien arvojen suhteellinen pysyvyys liittyneenä tietämykseen meneillään olevasta tai tulevasta tapahtumasta antaa edellytyksiä ymmärtää tapahtumia tendensseinä sekä kaventavat mahdollisuuksien kenttää.

Tehtävä 7

Osa sukulaisuus- ja tuttavuussuhteista ei katkea yhteisöstä erottaessa. Jossain mielessä yksilö säilyttää paikkansa eroamisesta huolimatta. Samaten monet yhteisön jäsenet vaalivat yhteyksiä ja odottavat eronneen palaamista takaisin. Identiteetti ei katoa käskystä tai muutosta. Kun yksilö siirtyy maasta tai alueesta toiseen, hänen aiempi identiteettinsä voi rajoittaa tai myönteisessä tapauksessa tukea uuden yhteisön jäseneksi kasvamista. Luonnollisesti siirtymistä helpottavat korkea koulutustaso ja kokemukset muista yhteisöistä. Pahimmassa tapauksessa yhteisöstä eroamisen tai erottamisen seurauksena ihminen joutuu eristyksiin tai hän itse epäonnistumisien jälkeen eristäytyy. Kyseessä on ulkopuolisuuden kokemus.

Vastauksessa on eduksi esimerkiksi Aristoteleen käyttämän käsitteen ”zoon politikon” soveltaminen yhteisöstä eroamisen tarkasteluun, samaten syrjäytymisen ja vieraantumisen ongelman avaaminen. Ulkopuolisuuden kokemuksesta on käsitellyt mm. Albert Camus. On myös mahdollista pohtia enemmistö- tai vähemmistöryhmistä eroamista.

Tehtävä 8

Tapaukset 1 ja 2 poikkeavat toisistaan siten, että tapauksessa 1 lainsäätäjä on antanut erioikeuden maailmankatsomuksen ja vakaumuksen perusteella. Tapauksessa 2 tavanomaisesta oikeuskäytännöstä poikkeaminen perustuu lain mahdollistamaan ja vaatimaan ammatilliseen toimintaan. Valittujen asiantuntijoiden työnkuvaan kuuluu antaa lausunto sellaisissa tilanteissa, joissa päättäjät tai oikeusprosessin ylläpitäjät eivät voi tietää oleellisia tapaukseen liittyviä näkökohtia ja tosiseikkoja. Oleellista on huomata, että päätöksentekijöillä on mahdollisuus poiketa asiantuntijanlausunnoista (tietäen seuraukset). Sen sijaan tapauksessa 1 virkamiesten ja muiden osallisten on toimittava lain vaatimusten mukaisesti (syyteseurauksen uhalla).

Jokainen arvoyhteisö voi vaatia oikeutta erivapauteen. Yhteiskunta tai valtiovalta päättää lainsäädännöllään ja toimillaan erioikeuksien toteutumisesta. Vastauksen tasoa nostaa sen huomaaminen, että maailmankatsomukselliset erioikeudet voivat johtaa tasa-arvoperiaatteen loukkaamiseen. Silloin eri vakaumukset eivät enää olekaan juridisessa mielessä samanarvoisia. Vastaus voi myös pohtia arvoyhteisön ja tieteellisen auktoriteetin eroja ja yhtäläisyyksiä.

Tehtävä +9

a)

Päätöksenteossa taloudelliset arvot ovat korostetussa asemassa. Aiemmin ajoittain pyhyysarvot ovat olleet hallitsevia, tosin kavennettuina uskonnollisen toiminnan oikeuttamiseksi ja suojelemiseksi. Yleisesti esteettiset, eettiset ja pyhyysarvot ovat sivuosassa tai ne ovat välinelonteisia, joilla oikeutetaan taloudellisten, poliittisten ja sotilaallisten tavoitteiden toteuttamista. Sosiaaliset arvot taas ohitetaan, niiden merkitystä ei ajatella päätöksenteossa. Sama koskee vitaalisia arvoja. Poikkeuksena voidaan mainita fasistinen Saksa yrityksenä laajentaa ”arjalaisten” elintilaa tavalla, jossa ei kunnioiteta muiden vitaalisia arvoja tai ihmisoikeuksia.

b)

Arvoristiriitojen ratkaisussa järjenkäyttö (analyysit, päättelyt, vertailut, kokonaisuuden hahmotus) lähtökohtana voi tuottaa ajatuksen toisten arvojen tai arvoalueiden ensisijaisuudesta suhteessa toisiin. Tällöin esimerkiksi vitaaliset arvot voivat ohittaa taloudelliset arvot. Periaatteellisella tasolla ajatellaan eettisten arvojen olevan itseisarvoisia, kun taas taloudelliset arvot nähdään välinearvoina, jotka mahdollistavat inhimillistä elämää. Jos näin ei ole (saastuttaminen, ihmisten alistaminen, lapsityövoiman käyttö, eriarvoisuuden lisääntyminen yms.), silloin katsotaan oikeaksi rajoittaa taloudellisten arvojen tavoittelua. Käytännön päätöksenteossa tämä ei kuitenkaan aina toteudu (vertaa kohta a).

Pyhyysarvot poikkeavat muista arvoista siinä, että usein niiden arvostelulle asetetaan rajoituksia ja ehtoja. Historiassa on tiukastikin kahlittu ajattelua ja estetty teoksien julkaisemista. Tavallaan filosofinen ajattelu on samaistettu toisten ihmisten uskonnollisten tunteiden ja tottumusten loukkaamiseen. Toisaalta pyhyysarvojen tarpeellisuutta sinänsä voidaan kritioida. Ne voidaan nähdä perustavien arvojen yhdistelminä ja tulkintoina.

c)

Tieteen historiassa on ollut (ja on yhä) tilanteita, joissa on hyväksytty tutkimuksellisten päämäärien toteuttamiseksi ihmisarvon loukkauksia (psykologiset väkivaltatutkimukset), eläinten kiduttamista (lääketieteelliset tutkimukset) ja ekologisia riskejä (kemikaalien, ydinmateriaalien ja bakteerien tutkimukset). Tällöin ajatuksena on, että tiedolliset pyrkimykset (totuuden selvittäminen) antavat mahdollisuuden hyvin perustelluissa tapauksissa rajoittaa väliaikaisesti eettisten arvojen käyttöaluetta tai jopa jossain määrin rikkoa eettisiä arvoja. Takavuosien sotilaallisia tutkimuksia oikeutettiin mm. valtapyrkimyksiin ja tutkimuksien seurauksia salattiin. Monissa maissa parlamenteilta olisi nykyään vaikea saada hyväksyntää vastaaviin tutkimuksiin.

Tehtävä +10

Vastauksen alussa on syytä pohtia yhden ja monen erottelua. Missä määrin on filosofian historiasta tai nykyisestä filosofisesta toiminnasta mahdollista ottaa esille erikseen kettuja ja siilejä? Toisaalta esimerkiksi skeptisyyteen taipuvaiset filosofit eivät tunnu oikein tietävän mitään asiaa, jota voitaisiin käyttää menestyksellisesti edessä olevien ongelmien ratkaisemisessa. Ajatusleikkinä erottelu tarjoaa mahdollisuuksia. Vanhoissa eläinsaduissa siili tai orava pelastuu yhden perustaitonsa ansiosta, mutta kettu joutuu ahdinkoon moninaisista konsteistaan huolimatta.

Laadullisuutta vastaukseen tulee, kun yhden perusteorian, esimerkiksi Spinoza ja Hegel, ja pluralististen ajattelijoiden, esimerkiksi Leibniz ja Voltaire, vertailun ja opillisten näkökohtien käsittelyn lisäksi huomaa jännitteitä filosofien näkemyksissä. Tässä mielessä on hyvä tuoda esiin kysymyksiä: Onko Platonin dialogeissa kettu Sokrates vai Platon? Tuleeko Ludwig Wittgensteinistä kettu, kun hänen elämässään on kaksi siilivaihetta?